

מבט על, גיליון 815, 14 באפריל 2016

הזדמנות בא-רקה: מקרה בוחן ליצירת חלופה בסוריה

אודי זקל

הפסקת האש בסוריה מחזיקה מעמד, לכאורה, מעל לחודש ימים. אולם, בשטח גוברות ומתרבות ההפרות, בעיקר מצד הכוחות הנאמנים לנשיא בשאר אל-אסד. על רקע זה, נציגים של קואליציית המורדים המשתתפת בשיחות המתקיימות בז'נבה במטרה לגבש הסדר שיביא לקץ הלחימה, מצהירים, כי הפסקת האש על סף קריסה. לגרסתם, הלחימה חודשה באזור חלב במלוא עוצמתה, ואף התקיפות האוויריות הסוריות חזרו להיקפן שמלפני כניסתה לתוקף של ההכרזה על הפסקת האש. כוחות אסד מגיבים לטענה זו על ידי חזרה על המענה הקבוע והמתבקש מבחינתם: כוחות המורדים חברו לארגון ג'בהת א-נוסרה, שאינו צד להפסקת האש, ולפיכך תקיפתם אינה מהווה הפרה של ההבנות.

ואכן, ההתרחשות המשמעותית ביותר בלחימה הגיעה מהחזית שבה לא פסקו הקרבות, זו שבין כוחות אסד לבין 'המדינה האסלאמית' וג'בהת א-נוסרה. הצבא הסורי, יחד עם כוחות הקואליציה הפרו-אסדית, בסיוע אווירי רוסי מסיבי, השתלטו מחדש בסוף מארס על העיר תדמור, שם טבחו בלוחמי 'המדינה האסלאמית'. כיבוש תדמור, ובהמשך ההשתלטות על העיירה קריתין הסמוכה, שרתו את אסד ובעלי בריתו במספר מובנים: (1) המסר הסמלי בשחרור תדמור, עיר בעלת ערך היסטורי, והצלת העתיקות בשטחה שלא הותרו בידי לוחמי 'המדינה האסלאמית'; (2) ההשתלטות על המרחב שממזרח לחומס אפשרה לפתוח את ציר דמשק-חומס וליצור רצף טריטוריאלי במרכז סוריה, בשליטת כוחות אסד; (3) מעל לכל, תמונת הקרב מחזקת את הדימוי, שלפיו כוחות אסד נלחמים ב'מדינה האסלאמית' ולא במורדים האחרים ומדגישה, כי אסד הוא האפשרות היחידה להבסת 'המדינה האסלאמית' בסוריה.

בנקודת הזמן הנוכחית, לאור ההסכמה בין רוסיה לארצות הברית, שלפיה אסד יכול להמשיך ולאחוז במושכות השלטון, לפחות בתקופת המעבר עד שיוסכם הסדר, הוא אישית מרגיש בטוח יותר בשלטונו. לא זו בלבד שהתחזק דימויו כחלופה היחידה ל'מדינה האסלאמית', אלא שבחסות המאבק בה וג'בהת א-נוסרה הוא ממשך לתקוף גם את ארגוני המורדים האחרים, כדי שלא יהוו, בראיית הציבור הסורי, חלופה לשלטונו מתוך סוריה. הצבא הסורי מנצל את נוכחות ג'בהת א-נוסרה בשטחים שבהם יש אחיזה לארגוני מורדים אחרים כדי להמשיך לתקוף אותם.

דימויו של משטר אסד כחלופה היחידה ל'מדינה האסלאמית' ולמעשה כפתרון למשבר בסוריה, לא כשורש הבעיה, יוכל להתחזק עוד על ידי שימוש בהשתלטות על תדמור וקריתין כמקפצה לפיתוח מתקפה קרקעית של כוחותיו לעבר העיר א-רקה – בירת 'המדינה האסלאמית' בסוריה. עם זאת, לשם השתלטות צבאית על א-רקה נדרש, לצד סיוע אווירי מסיבי של חיל האוויר הרוסי, גם סיוע קרקעי מצד המחותרות הכורדיות בצפון סוריה, שעד כה הוכיחו נחישות בלחימה בכוחות 'המדינה האסלאמית'. אלא שלאחרונה התערערו היחסים בין אסד לראשי העדה הכורדית בעקבות הכרזתם על שאיפתם לכוון פדרציה כורדית שלא בתאום עמו, הגם שבעבר אסד היה נכון להכיר באוטונומיה כורדית בצפון סוריה, ובלבד שתפגין נאמנות למשטרו בדמשק. בנוסף, אסד אינו שבע רצון מהתאום בין רוסיה למורדים הכורדיים. הפערים, החששות וחילוקי הדעות בין אסד למנהיגות של הכורדים בסוריה עשויים אם כך לשבש ולעכב את מהלכי התאום וההכנות להשתלטות על בירת 'המדינה האסלאמית'.

רוסיה וארצות הברית, בהחלתן את הפסקת האש בין אסד לבין המורדים, העניקו בפועל לכוחות אסד הזדמנות להתמקד בלחימה ב'מדינה האסלאמית' ולהשתלט על שטחים שמהם היא נסוגה, וכך להטות את מאזן הכוחות, שיכריע את עתידה של סוריה, לטובתו על חשבון האופוזיציה. עם זאת, נראה שמעצבי המדיניות בושינגטון המעיטו ממשקלה של האפשרות הסבירה, כי ככל שאסד ימשיך לשלוט ולהתחזק, כך יגבר זרם המתנדבים ל'מדינה האסלאמית' ולארגונים הג'יהאדיים, המצטיירים כאופוזיציה הרלבנטית למשטרו. בנוסף, ככל שגורמי האופוזיציה האחרים חשים שהם ננטשים על ידי המערב ובעיקר על ידי ארצות הברית – על בסיס התפיסה הרווחת כי היא וויתרה לרוסיה ונסוגה מהדרישה להוריד לאלתר את אסד מכס השלטון – כן גוברת נטייתם לחבור לג'בהת א-נוסרה ול'מדינה האסלאמית'.

הזדמנות לנקודת היפוך – השתלטות על א-רקא, בירת 'המדינה האסלאמית'

הפרות הפסקת האש מצד כוחות אסד, ההישג הניכר של כיבוש תדמור, וכן התכניות האפשריות לכיבוש א-רקא, אמנם מציבות את המורדים בעמדת נחיתות, אך גם מייצרות הזדמנות עבורם ועבור המדינות הערביות והמערביות התומכות בהם. לפתחה של ארצות הברית הונחה הזדמנות לגבש כוח של האופוזיציה, להכינו ולסייע לו להשתלט על א-רקא, וכך להקדים מתקפה אפשרית של הקואליציה הפרו-אסדית (צבא סוריה, הכוח האווירי הרוסי, חזבאללה וכוחות איראניים) להשתלטות על האזור. במקום לאפשר לאסד לשחרר שטחים שבשליטת 'המדינה האסלאמית', ארצות הברית יכולה לתמוך בכוחות המורדים הפחות קיצוניים, לדחוף ולסייע להם לשחרר שטחים אלה ולהחזיק בהם כדי להמחיש את הניצחון. לשם כך ניתן לגייס גם תמיכה נרחבת מקרב אוכלוסיית סוריה, מקרב אלו שסביר כי מאסו באסד ובסלפים-ג'האדים כאחד, והם מחפשים גורם חלופי, פחות קיצוני, שיוביל את סוריה לעתיד יציב יותר.

אם ארצות הברית שואפת להגביר את השפעתה על עיצובה של סוריה בעתיד, עליה לגבש קואליציה אפקטיבית של כוחות מורדים, שתתבסס על כוחות 'צבא סוריה החופשית' (FSA), יחד עם 'הכוחות הדמוקרטיים הסוריים' (SDF) (80 אחוזים מהם כורדים ו-20 אחוזים סונים, והמפקדה שלהם נמצאת בחאסקה) וכן 'צבא סוריה החדש' (NSA) (אשר הוקם בסיוע אמריקאי וירדני ומורכב ממתנדבים בני שבטים סוניים ומפקדתו נמצאת בדיר אזור). המבחן הראשון של קואליציית המורדים יהיה ההשתלטות על א-רקא.

כדי לשפר את סיכויי הצלחתו של המהלך, ארצות הברית נדרשת לנקוט מספר מהלכים משלימים: (1) תאום המהלך עם רוסיה, התומכת בכוחות הכורדים (במטרה לאתגר את טורקיה) ואינה מתנגדת לדומיננטיות האמריקאית במזרח סוריה ולפגיעה ב'מדינה האסלאמית'. בתמורה תוכל ארצות הברית להכיר באינטרסים ובדומיננטיות הרוסית בגזרת החוף הסורי; (2) התחייבות אמריקאית פומבית, כי אסד לא ישאר בשלטון, במטרה לגייס את תמיכתן של המדינות הסוניות (בעיקר ערב הסעודית וטורקיה) במהלך ולדרבן את ארגוני המורדים להתמקד במאבק ב'מדינה האסלאמית'; (3) כינון "ממשלת צללים" על בסיס ארגוני האופוזיציה הסוריים, שתוכל להוות בסיס לממשלת מעבר וחלופה מעשית לשלטון אסד, תוך גיבוש יעדי הסכמה שיהיו מקובלים על מרבית השחקנים הפנימיים בסוריה, שאינם נמנים על גורמי הסלפיה-ג'האדיה; (4) מניעת הישגים טריטוריאליים נוספים מאסד על חשבון כוחות המורדים, באמצעות חיזוק הסיוע הצבאי המועבר אליהם מצד ארצות הברית והמדינות הסוניות; (5) העברת מרכז הכובד של מלחמת האזרחים לאזורים שבשליטת 'המדינה האסלאמית' – מי שיצליח לשחרר שטחים מ'המדינה האסלאמית' ישיג יתרונות משמעותיים בקרב על הרחבת השליטה בסוריה; (6) סיוע כלכלי, הומניטארי ואזרחי לכוחות המורדים, כך שיוכלו לבנות ולהפגין משילות בכל תא שטח שישחררו מ'המדינה האסלאמית' ולמנוע היווצרות ריק, שאלו יחדרו כוחות אסד או ג'בהת א-נוסרה. תמיכתה של האוכלוסייה המקומית בשטחים המשוחררים חיונית לבניית לגיטימציה שלטונית של הכוחות המשוחררים. עצרות אזרחיות שהתקיימו בראשית אפריל באידליב, בחלב ובסביבת דמשק מהוות עדות חיובית להתגבשותה של תמיכה זו בקואליציית המורדים.

אילוץ מרכזי בתוכנית המוצעת הוא עמדתה של טורקיה ולפיכך עולה שאלה כיצד ניתן לצמצם את חששותיה מההשלכות השליליות מבחינתה כתוצאה מהתחזקות המורדים הכורדים. ה-SDF מבוסס בעיקר על לוחמים כורדיים, והוא חיוני להצלחת קואליציית המורדים בהשתלטות על א-רקא. אולם, טורקיה רואה בו 'סדין אדום', כשליח של המחותרת הכורדית. כדי למנוע חבלה טורקית במהלך נדרשת תמורה אמריקאית ראויה לטורקיה. הבעיה היא, שהמנופים שבידי ארצות הברית כלפי טורקיה נחותים ביחס לכוח ההיזק הטורקי. סוגיה שעמדה לאחורונה על הפרק, היא אילו כוחות מורדים ישלטו בצד הסורי של מעברי הגבול שבין טורקיה לסוריה. טורקיה מתנגדת לשליטת המורדים הכורדים במעברים. בנושא זה יכולה ארצות הברית להתחייב לא להתערב בפעילות הטורקית במעברים ולאורך רצועת הגבול. עם זאת, כדי לשכנע את הטורקים תידרש פנייה אישית מצד הנשיא אובמה לנשיא טורקיה ארדואן, על מנת שלא יחבל במאמץ ההשתלטות על א-רקא, במסגרתה ידונו הנשיאים גם על הרחבת התמורות לטורקיה.

השתלטות קואליציית ארגוני המורדים על בירת 'המדינה האסלאמית', תהווה שינוי מגמה ותאתגר את הדיכטומיה הכוזבת שמציע אסד, שלפיה הוא החלופה היחידה ל'מדינה האסלאמית' ולארגוני הסלפיה-ג'האדיה. יש להמחיש לעם הסורי כי האופוזיציה, המבוססת על שילוב כוחות סוריים פרגמטיים יותר, עשויה להוות חלופה מבטיחה עבורם. הגם שיש בה סיכון לקריסתה של הפסקת האש הרעועה, בעיקר אם אסד ינסה לסכל את הצלחות המורדים. תמיכה אמריקאית בקואליציית זו חיונית בהיבטים המדיניים והצבאיים, היא תשפר את האמון בארצות הברית מצד בעלות בריתה במזרח התיכון ותסייע לגבש חזית מדינית אחידה שלה עם המדינות הערביות הסוניות בכל משא ומתן עתידי לגבי תקופת המעבר בסוריה, ולקראת עיצובה של סוריה בעתיד.